

การจัดการความขัดแย้งในชุมชนชายแดนใต้ Conflict resolution of The Community in Southern Border

นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า
พ.ม. (การพัฒนารัฐบาล), อาจารย์, ภาควิชาสังคมศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Abstract

This article aims at analyzing the relationship between social relationship among community members for dispute resolution and the establishment of harmony in the community. The study was conducted under the conceptual framework on the ground theory.

The results of the study show that the basis of community dispute resolution process that leads to a harmonious community is peace-making plan that focuses on prevention and resolution activities within the community. Such plan is well designed through the utilization of the community resources such as the community social capital and the community customary laws. These community resources are present in the history, structures of social institutions, cultural heritages, organizations, customs, and social control measures of the community. The community utilizes these resources through the process of socialization developed from direct experiences of its members. The community members are able to solve disputes among themselves in order to maintain the community order. The dispute resolution process can take place in a multicultural community, among members within the community, either Buddhists or Muslims, who share similar community values on peaceful living.

An analysis of the history of southern border community concerning the problems and conflicts and a comparison with the restorative justice disciplines point to at least four major models of the dispute resolutions that have been practiced in the community. These models include 1) dispute resolutions through community organizations such as the community committee, the Mosque committee, the women organizations, and the community development organizations, 2) dispute resolutions through mediation by highly respected people in the community, 3) dispute resolutions through the community reparative and reintegrative activities among the dispute parties, and 4) dispute resolutions by withdrawal from the discussion of the issues. The four models have been derived from the local community wisdom called “Pakah”, the method to raise harmony among the community members. “Pakah” method focuses on discussion to find ways to solve the problems and to find common solutions through listening to all members involved. According to the study, the successful use of the community resources, social capital, cultural heritage, and the community socialization processes for dispute resolutions entails the following conditions:

1. understanding among the community members of the cultural and community context through the community history, sustaining the utilization and protection of the community resources to maintain the community cohesion;
2. the community confidence in their dispute resolution capacity, which should be regarded as the core value of the community;
3. the coordination of the local government organizations as the major role in the dispute resolution processes; and

4. policies and plans to encourage community participation in dispute resolution and development of processes for more effectiveness.

Keywords : conflict resolution, Southern Border Community

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่อง “การจัดการความขัดแย้งในชุมชนชายแดนใต้” นี้มีความมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ในบริบททางสังคมของชุมชน ในการจัดการความขัดแย้ง มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับการสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ภายใต้ฐานการเรียนรู้ที่ใช้หลักคิดการสร้างองค์ความรู้จากทฤษฎีฐาน

รากฐานสำคัญของกระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนที่จะนำมาซึ่งความสมานฉันท์ คือ การสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคม โดยการป้องกันแก้ไขปัญหาคือข้อขัดแย้ง โดยใช้ฐานทุนทางสังคม (Social capital) และหลักจารีตวัฒนธรรม (Customary Laws) ที่แสดงออกในรูปแบบประวัติศาสตร์ความเป็นชุมชน โครงสร้างสถาบันทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม การรวมกลุ่ม จารีต และการควบคุมทางสังคมของชุมชน โดยชุมชนได้การเรียนรู้ และพัฒนาจากประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้น ผ่านการกลั่นกรองจากการแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้ และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ภายใต้ความต่างกันทางด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตามกรอบความเชื่อของศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ที่มีแกนหลักของคำสอนเหมือนกันคือ การสอนให้เป็นคนดีและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ผู้เขียนได้ใช้ฐานการวิเคราะห์จากประวัติศาสตร์ของชุมชนชายแดนใต้ กรณีข้อขัดแย้ง และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับฐานความรู้ทางด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2545) ทำให้พบว่า กระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชน แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1) การจัดการความขัดแย้งโดยองค์กรชุมชน ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการมัสยิด กลุ่มสตรีแม่บ้าน และกลุ่มงานทางด้านการพัฒนาชุมชน 2) การจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยโดยคนที่ชาวบ้านเชื่อถือ 3) การจัดการความขัดแย้งโดยการใช้กิจกรรมประสานใจ เป็นวิธีการที่จะทำให้คนที่ขัดแย้งกันหรือกลุ่มที่ขัดแย้งกันหันหน้าเข้าหากันได้ และ 4) การจัดการความขัดแย้งด้วยการหยุดเรื่องขัดแย้งดังกล่าว โดยไม่กล่าวถึง ลักษณะทั้ง 4 ประการนี้ได้มาจากการสังเกต หรือภูมิปัญญาของชุมชนที่เรียกว่า “การปากะ” หรือวิธีการที่สร้างคนให้เกิดความสมานฉันท์ ร่วมมือร่วมใจกันที่จะทำในสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดความสำเร็จ การปากะ เน้นกระบวนการพูดคุยเพื่อให้เกิดความคิดในสิ่งที่เราจะทำ โดยต้องใช้การรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หาข้อสรุปร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน อันจะนำมาซึ่งผลสำเร็จของการทำงาน หรือการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนอย่างสมานฉันท์

จากการศึกษาพบว่า การส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของชุมชน ในการนำทรัพยากรที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็น ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการความขัดแย้งของชุมชนชายแดนใต้ ควรดำเนินการดังนี้

1. สร้างความเข้าใจวัฒนธรรมและบริบทของชุมชน ควรผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน การใช้ประโยชน์ การร่วมดูแลรักษาฐานทรัพยากรของชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อปากท้องและความอยู่รอดของชุมชน
2. ส่งเสริมให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นในความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง โดยถือเป็นคุณค่าร่วม (core value)
3. องค์กรส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์ประสานงานของชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง
4. ภาครัฐควรสร้างนโยบายและแผนการทำงานที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน และนำเอาความสามารถของชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง และปัญหาตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนมาประยุกต์ใช้ รวมทั้งสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการพัฒนาระบบการจัดการความขัดแย้งให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

คำสำคัญ : การแก้ปัญหาคือข้อขัดแย้ง, ชุมชนชายแดนใต้

การจัดการความขัดแย้งในชุมชนชายแดนใต้ (ฐานองค์ความรู้จากชุมชน)

ในการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์การจัดการความขัดแย้งหรือการสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนนี้ ได้ใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้กันมากในกลุ่มของนักพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเหตุที่ในชุมชนหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละบริบทของสังคมนั้น มีความแตกต่างกันทั้งในทางภูมิศาสตร์, วิถีวัฒนธรรม, ความเชื่อ, ศาสนา และการจัดการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะฐานองค์ความรู้ในการจัดการความขัดแย้ง การระงับข้อพิพาทที่มีเงื่อนไขหรือระยะที่แตกต่างกันตามบริบททางสังคม และสภาพปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น ความคิดพื้นฐานที่นักพัฒนาใช้ในการทำความเข้าใจกับสภาพปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องเกิดจากการทำความเข้าใจบริบทพื้นฐานของชุมชนนั้นๆ ก่อน โดยใช้แนวคิดการสร้างองค์ความรู้จากฐานรากของชุมชน เป็นหลักสำคัญในการทำความเข้าใจ เพราะนักพัฒนาเชื่อว่า คนได้สร้างความหมายต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวขึ้นมาจากความสัมพันธ์กันของคน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543 : 42) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเอื้ออาทร ความร่วมมือ การแบ่งปัน การแข่งขัน การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกันความขัดแย้ง ข้อพิพาทต่างๆ ในชุมชน และกระบวนการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น หรือความสัมพันธ์ของชุมชน อันเป็นฐานสำคัญให้ชุมชนสู่ความเข้มแข็ง ดังนั้นปรากฏการณ์ความขัดแย้งต่างๆ ในชุมชน หรือความจริงที่เกิดขึ้นในบริบทของชุมชนจึงต้องถูกตีความ และให้ความหมายโดยคนที่อยู่ในชุมชน ดังนั้นการคิดไว้ล่วงหน้าว่าสิ่งต่างๆ มีความหมายต่อคนในชุมชนอย่างไร วิธีการที่คิดว่าเหมาะสมสามารถจัดการปัญหาของคนในชุมชนได้นั้น จึงอาจทำให้ได้ข้อสรุปที่ผิดพลาดในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งอาจจะนำไปสู่การจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชนที่ล้มเหลวได้

การที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือพัฒนาไปสู่เครือข่ายชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในชุมชนชายแดนใต้ ได้นั้น องค์ความรู้ที่จะได้จากการเรียนรู้ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยองค์ความรู้ที่ได้จะถูกสร้าง (Construct) และได้รับการตรวจสอบ (Verify) โดยการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ การสร้างฐานความรู้ในการจัดการความขัดแย้ง หรือการระงับข้อพิพาทของชุมชน จึงต้องอาศัยกระบวนการสร้างฐานความรู้ ด้วยกระบวนการเก็บข้อมูลด้วยการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์

โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การจัดกลุ่มพูดคุย และการทดลองปฏิบัติงาน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์

จากกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าว ได้ค้นพบว่า ฐานความรู้ในการจัดการความขัดแย้งของชุมชน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ (นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า, 2549 : 122) คือ ฐานทุนทางสังคม (Social capital) และหลักจารีตวัฒนธรรม (Customary Laws) การแก้ไขปัญหากระบวนการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบนี้นั้นชุมชนได้ผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้น ผ่านการถกแถลงจากกลุ่มคนต่างๆ ภายในหมู่บ้าน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ หรือกรอบหลักคำสอนของศาสนา แต่ชุมชนได้ใช้การสร้างความสัมพันธ์ โดยให้หลักการอยู่ร่วมกันที่มี ศาสนา วัด มัสยิด ความเป็นเครือญาติ การรวมกลุ่มกันปกป้องตัวเอง การมีประเพณี วัฒนธรรมร่วม การใช้ภูมิปัญญา การถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน ในการแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งต่างๆ เพื่อความสงบสุขของชุมชน อันนำมาซึ่งสิ่งที่เรียกว่า ความอยู่รอดและความสงบสุขของชุมชน

องค์ความรู้การจัดการความขัดแย้งในชุมชนชายแดนใต้

ชุมชนชายแดนใต้มีศักยภาพที่มีความเด่นชัดในลักษณะของการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่ชุมชนประสบอยู่ท่ามกลางปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน หรือสถานการณ์ความขัดแย้งต่างๆ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แต่ชุมชนได้ใช้ความแตกต่างนั้นมาสร้างความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยเฉพาะกระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ซึ่งจากการเรียนรู้ของผู้เขียนที่ผ่านมาพบว่า การจัดการความขัดแย้งของชุมชนมีลักษณะที่เน้นให้เกิดความเข้าใจ การประนีประนอม และการสมานฉันท์กัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะดังนี้

1. การจัดการความขัดแย้งโดยองค์กรท้องถิ่นที่มีอยู่ ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการมัสยิด กลุ่มสตรีแม่บ้าน และกลุ่มงานทางด้านการพัฒนาชุมชน ซึ่งองค์กรที่กล่าวถึงนี้มีทั้งองค์กรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่ทุกองค์กรจะมีระบบการจัดการที่ชัดเจน เช่น ใครทำหน้าที่อะไรบ้าง มีผู้นำ (หัวหน้า) มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจนซึ่งกฎเหล่านี้มีการตกลงรับรู้รับทราบในหมู่

สมาชิก เช่น ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎกติกาของกลุ่มที่กำหนดร่วมกัน หากมีการไม่ทำตามนั้น ก็จะมีการลงโทษโดยการปรับ หรือหากมีผู้ใดฝ่าฝืนกฎดังกล่าวก็จะมีจัดการตามข้อตกลงที่ให้ไว้ร่วมกัน หากมีผู้ที่ขัดแย้งกันในเรื่องของการจัดการภายในองค์กร ผู้นำจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และสมาชิกจะร่วมกันหาข้อยุติ

2. การจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยโดยคนที่ชาวบ้านเชื่อถือ ในกรณีที่เกิดข้อขัดแย้งกันนอกกระบวนการ เช่น ข้อพิพาท ข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลที่ไม่ได้อยู่ภายในกลุ่มองค์กรข้อแรก การจัดการข้อขัดแย้งจะมาถึงผู้อาวุโส หรือผู้ที่ชาวบ้านศรัทธาในหมู่บ้าน จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีเลิกแล้วกันไป กลับมาคืนดีกัน โดยจะใช้วิธีพูดคุยกันถึงสาเหตุของเรื่องที่เกิดขึ้น และอาจมีข้อตกลงร่วมกัน เช่น ฝ่ายที่ถูกมองว่าทำผิดไป จะต้องไม่ทำการเช่นนั้นอีก หรือมีการวางกติกาของการอยู่ร่วมกันเสียใหม่

3. การจัดการความขัดแย้งโดยการใช้กิจกรรมประสานใจ ได้แก่ การจัดการกิจกรรมผ่านกลุ่มองค์กร เช่น กลุ่มแม่บ้าน เป็นรูปแบบที่เกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว จะมีวิธีการที่จะทำให้นักที่ขัดแย้งกันหรือกลุ่มที่ขัดแย้งกันหันหน้าเข้าหากันได้ แม้จะไม่ค่อยสนิทเหมือนเช่นเดิม แต่ก็ไม่ถึงขนาดที่จะเลิกลุ่ยเกี่ยวกับไป การจัดการกิจกรรมต่างๆ มักเป็นงานรื่นเริงหรืองานเทศกาลต่างๆ ที่คนในหมู่บ้านทั้งหมดต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมนั้น

4. การจัดการความขัดแย้งด้วยการหยุดเรื่องขัดแย้งดังกล่าวโดยไม่กล่าวถึง แม้จะเป็นการไม่พูด ไม่แตะต้องประเด็นที่เคยขัดข้องหมองใจกันมาก่อน ทางชาวบ้านเองมองว่านี่คืออีกทางหนึ่งในการจะอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ได้ มีหลายกรณีมากที่เกิดข้อขัดแย้งขึ้นแต่ทุกคนในหมู่บ้านจะร่วมกันไม่พูดถึงข้อขัดแย้งนั้นอีกต่อไป เมื่อผ่านการจัดการโดยไม่กล่าวถึงข้อขัดแย้งนั้นอีก คู่กรณีทั้งสองจะถือว่าเรื่องขัดแย้งนั้นได้ยุติแล้ว ห้ามไม่ให้มีการรื้อฟื้นเรื่องนั้นขึ้นมาอีก และชุมชนจะร่วมกันเยียวยา โดยการไม่กล่าวถึงข้อขัดแย้งที่จะทำให้ผู้เกี่ยวข้องได้ขุ่นข้องหมองใจกันอีก

จากลักษณะกระบวนการจัดการความขัดแย้งทั้ง 4 ลักษณะ เป็นสิ่งที่บ่งบอกได้ว่า การที่ชุมชนมีความแตกต่างกัน ทางวิถีความเชื่อ และหลักการดำรงชีวิต มิใช่เป็นจุดที่จะนำมาซึ่งความขัดแย้งกัน โดยการนำความแตกต่างนั้นมาแบ่งแยกการอยู่ร่วมกัน แต่กลับตรงกันข้ามชุมชนได้นำความแตกต่างนั้นมาปรับรวมกับบริบททางสิ่งแวดล้อมของชุมชนในด้านต่างๆ จนสามารถแปรปรวนไปสู่ความสมานฉันท์ของชุมชน แต่ภายใต้กระบวนการแปรปรวนให้เกิดความ

สมานฉันท์ได้นั้น ชุมชนจะต้องผ่านการเรียนรู้ การพัฒนาแนวทางการดำรงชีวิต เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย คือ ความอยู่รอดและความสงบสุขของชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวสามารถแจกแจงรายละเอียดได้ ดังนี้

1. อัตลักษณ์ความเป็นชุมชน

รัตติยา สาและ (รัตติยา สาและ, 2544 : 185-193) กล่าวว่า “ชุมชนใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเก่าแก่ ที่มีการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2043 ชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมเป็นผู้ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ร่วมกันอาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณเดียวกัน ทำมาหากินในที่ดินผืนเดียวกัน หลายครอบครัวจึงมีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ และมีกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี ร่วมกันระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม มีทุนทางวัฒนธรรม มีทุนทางด้านการจัดการ มีความเป็นพวกเดียวกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีกิจกรรมร่วมกันคิดร่วมกันทำ ร่วมกันใช้ประโยชน์จากผลิตผลที่เกิดขึ้น และเกิดสภาวะการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดมา” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ประเวศ วะสี (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543 : 27) ในกรณีที่มีมองว่าชุมชนที่มีสมาชิกมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความเชื่อร่วมกัน มีการทำมาหากิน มีกฎกติกาและประเพณีของการอยู่ร่วมกัน ซึ่งต้องคำนึงถึงทุกคน ทั้งคนเฒ่า คนแก่ เด็ก คนที่ตายไปแล้ว และธรรมชาติแวดล้อม ศาสนาธรรม ซึ่งมีสัมพันธ์ภาพกันในทุกมิติของชุมชนจึงทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ยั่งยืนเป็นเวลายาวนาน

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544 : 17-25) ในประเด็นที่ว่า “คุณค่าและอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์ที่สร้างและสะสมขึ้นมาได้นั้น เป็นความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน เปรียบเสมือนพลังที่อยู่เบื้องหลังศิลปะและวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ซึ่งมีความหลากหลายและซับซ้อน แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีการปรับให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนตามเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อม” จึงทำให้ชุมชนชายแดนใต้ดำรงอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้

2. การบูรณาการข้อมูลและการจัดการความขัดแย้งของชุมชน

ชุมชนชายแดนใต้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน

มีโครงสร้างทางสังคม มีกระบวนการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ จนพัฒนาเป็นภูมิปัญญาที่มีค่าภายใต้วัฒนธรรมของทั้งสองศาสนา คือ วัฒนธรรมทางศาสนาพุทธ และวัฒนธรรมทางศาสนาอิสลาม แต่ภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น มีจุดหลอมรวมเข้ากัน ภายใต้ความอยู่รอด และความสมานฉันท์ของคนในชุมชน ซึ่งได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดตามธรรมชาติของการเรียนรู้ การบอกเล่าจากปากสู่ปากหรือการปฏิบัติตาม ๆ กันมา เป็นเสมือนการให้นิยามซ้ำ เพื่อให้ผู้รับรู้ พิสูจน์ซ้ำ มีผลต่อวิถีคิดและวิถีปฏิบัติทั้งในทางบวกและทางลบ ค่อย ๆ ซึมซับและตกผลึกเป็น “อุปนิสัย” ที่ยากแก่การสลัดทิ้ง และมักสำแดงออกมาเด่นชัดเมื่อถึงจุดวิกฤต เมื่อปัญหาหมุ่ล้อม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2544 : 115-118) ที่ว่า หากเราไม่ทำความเข้าใจอุปนิสัยของคนชุมชนว่ามีที่มาอย่างไร ก็เป็นการยากที่จะหาตัวแบบการจัดการด้านสิทธิและความขัดแย้งที่สอดคล้องกับนิสัยส่วนรวมของคนในชุมชน และการหาต้นตอของนิสัยและพฤติกรรมนี้ คงไม่มีอะไรที่ดีไปกว่าการศึกษากระบวนการอบรมสั่งสอน (Socialization) ที่กล่อมเกล่า และสร้างพฤติกรรมของคนนั้น ๆ ขึ้นมา

นอกจากการศึกษาถึงพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ในชุมชน เมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นชุมชน โดยเงื่อนไขของการมาอยู่ร่วมกันนั้น เกิดขึ้นจากการมีความเชื่อความศรัทธาบางอย่างที่ยอมรับร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่ดี มีความสนิทชิดใกล้กัน มีการมุ่งหวังประโยชน์ร่วมกัน อันนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมที่ออกมาในลักษณะประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน อันถือว่าเป็นศูนย์รวมความศรัทธา การบ่งบอกถึงความแน่นแฟ้นของคนในชุมชน ส่งผลต่อการควบคุมพฤติกรรม คติ และระบบการสืบทอดของชุมชนอย่างไม่สิ้นสุด เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นมา ชุมชนจึงมีวิธีการจัดการที่เริ่มต้นจากการไกล่เกลี่ยโดยผู้ที่ชุมชนให้การนับถือหรือบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพื่อบรรเทาไม่ให้เกิดความรุนแรง ซึ่งการจัดการความขัดแย้งของชุมชนมิได้จบเพียงแค่นั้นแต่มีกระบวนการต่อเนื่องสู่ระบบการป้องกันและการส่งเสริมให้เกิดการสมานฉันท์ โดยใช้เครื่องมือที่เป็นตัวเชื่อม คือ กิจกรรมตามประเพณี ที่ช่วยเสริมความสัมพันธ์ของคนที่ยึดแย้งกันให้เกิดความรู้สึกกลับมาสมานฉันท์กันอีกครั้ง แต่ปัจจุบันการจัดการในรูปแบบนี้เริ่มได้รับผลกระทบเนื่องจากชุมชนได้นำปัจจัยภายนอก เช่น กระบวนการสืบสวน สอบสวนของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง การตัดสินคดีความที่มีภักดีสร้างบาดหมางระหว่างกันแม้คดีจะจบไปแล้ว โดยลืมระบบของชุมชนที่เคยใช้อยู่เดิม ลืมนำประเพณี

และวัฒนธรรมที่บรรพชนอุทิศสาคิดค้นไว้ให้มาประยุกต์ใช้ร่วมกับสิ่งใหม่

ดังนั้น วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน จึงมีคุณค่าต่อการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นการสร้างโอกาสให้ชาวบ้านในละแวกเดียวกันได้มีพื้นที่หน้าที่ยี่ร่วมกัน มีการผลิตและบริโภคร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน เกิดความรู้สึกว่าได้ร่วมแรงร่วมใจกัน ถึงแม้ว่าจะมีความต่างกันทางความเชื่อ แต่วัฒนธรรมและประเพณีก็สามารถเป็นตัวเชื่อมให้ทั้งสองกลุ่มคนที่มีความต่างทางความเชื่อได้มีโอกาสใกล้ชิดผูกพันกัน ซึ่งสอดคล้องแนวคิดของ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2544 : 77-85) ที่มองว่าชุมชนอยู่ภายใต้การผลิตและบริโภคทางสังคม ที่ต้องมีเกณฑ์ในการแบ่งปัน การครอบครอง และการกำหนดกรรมสิทธิ์ที่ชัดเจน เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ หากไม่มีแบบแผนเป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันบนฐานทรัพยากรที่อยู่อย่างจำกัดชุมชนก็จะมีอาจที่จะอยู่ได้ ซึ่งแบบแผนดังกล่าวนี้ก็คือ รูปแบบความสัมพันธ์ที่เรียกว่า วัฒนธรรมและประเพณีการจัดการของชุมชนนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีวัฒนธรรม ประเพณีที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ และจัดระบบการใช้ทรัพยากรให้เกิดความเท่าเทียมกัน แต่ความขัดแย้งก็อาจจะเกิดขึ้นได้เสมอ ฉะนั้นบริบททางสังคมของชุมชนที่จะจัดวางระเบียบเพื่อควบคุมให้เกิดความสงบสุขจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และไม่อยู่นิ่ง มีความปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์และซับซ้อนขึ้น ซึ่งตรงกับแนวคิดของ จอห์น แมคคอนเนล (พระไพศาล วิสาโล แปล ใน จอห์น แมคคอนเนล, 2551 : 48-79) ที่มองว่าความขัดแย้งช่วยให้ระบบสังคมมีความมั่นคงยิ่งขึ้นและความขัดแย้งยังเป็นส่วนสำคัญ ในการพัฒนาระบบสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมจะดำเนินไปสองด้าน คือ ไม่เกิดความขัดแย้ง ก็เกิดความสมานฉันท์ ความขัดแย้งจะเกิดประโยชน์ได้เมื่อมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ชุมชนช่วยกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ เพื่อมุ่งไปสู่สังคมที่สมาชิกส่วนใหญ่ปรารถนา หากเกินกำลังความสามารถของชุมชนแล้วจึงให้กฎหมายบ้านเมืองตัดสินคดีความ

ดังนั้นรูปแบบการจัดการความขัดแย้งจึงขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของชุมชน ในการทำหน้าที่หลายบทบาท ตั้งแต่บทบาทการอบรมสั่งสอน ปลูกฝังความคิด ความเชื่อและพฤติกรรม บทบาทในการส่งเสริมความสัมพันธ์ผ่านวัฒนธรรม ประเพณี บทบาทในการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร การครอบครองกรรมสิทธิ์ โดยบทบาทเหล่านี้มี

เป้าหมายเพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่รอด และคนในชุมชนดำเนินชีวิตต่อไป ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดได้ ดังนี้

2.1 ฐานทรัพยากรทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ครอบครัวและระบบเครือญาติ วัด มัสยิด อันเป็นศูนย์กลางในภาพสะท้อนความเชื่อในหลักธรรมคำสอนทางศาสนา ผู้นำที่จะเป็นฐานพลังสำคัญในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และโรงเรียน ในการสร้างฐานในการปลูกฝังคนให้เข้ากับชุมชนของตนเองตั้งแต่เด็ก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 ฐานทางความเป็นครอบครัวและเครือญาติ ลักษณะครอบครัวในชุมชนชายแดนใต้ มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย คือ ภายในครอบครัวจะมีสมาชิก 3 ช่วงอายุคน โดยมีปู่หรือตา ย่าหรือยาย พ่อแม่ ลูก รวมไปถึงญาติคนอื่นๆ ที่ยังไม่ได้แต่งงาน สมาชิกในครัวเรือนจะมีประมาณ 4-5 คน การออกเรือนแต่งงานของลูกจะตั้งบ้านเรือนหลังการแต่งงานอยู่ในบริเวณบ้านของพ่อแม่ ทำให้ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในชุมชนชายแดนใต้มีบ้านเรือนหลายหลังในบริเวณเดียวกัน รั้วบ้านส่วนใหญ่จะเป็นรั้วต้นไม้ที่นิยมปลูก คือ ต้นข่อย รั้วไม้ไผ่ ปลูกผักกิมมู ฝรั่ง ถั่วพู ชะอม กระถิน เป็นต้น บ้านแต่ละหลังจะมีทางเดินเล็กๆ เชื่อมติดต่อกันได้อย่างสะดวกญาติพี่น้องมีการไปมาหาสู่กันตลอด ทำให้ญาติพี่น้องมีความสนิทสนมกัน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในเรื่องต่างๆ เช่น งานบุญ การเงิน ตลอดจนช่วยเป็นหูเป็นตาสอดส่องความปลอดภัยของบ้านเรือน ซึ่งส่งผลทำให้ชุมชนในชุมชนชายแดนใต้ไม่มีปัญหาการลักเล็กขโมยน้อย ชาวบ้านมีความเกี่ยวพันเป็นเครือญาติโดยการแต่งงานกับคนภายในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ซึ่งจะเห็นได้จากผลการศึกษาของปิยะ กิจถาวร (ปิยะ กิจถาวร, 2551: 108-109) มีบางครอบครัวมีบรรพบุรุษเป็นชาวไทยพุทธถึงแม้ว่าการแต่งงานกันระหว่างศาสนามีข้อจำกัดคือ ในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามได้บัญญัติและเน้นให้ผู้ศรัทธาอิสลามถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่คนในชุมชนก็มิได้ถือว่าเป็นเรื่องที่เสียหายเพราะทั้งสองชุมชนมีความเชื่อที่ตรงกันว่า ทั้งสองศาสนาต่างก็สอนให้คนเป็นคนดีเช่นกัน จากความเข้าใจกันและการให้ความเคารพในหลักความเชื่อของทั้งสองฝ่ายจึงส่งผลต่อการรักใคร่ปรองดองกัน ช่วยเหลือกัน นับถือกันเหมือนญาติ พี่น้องกันจนนี้เองความเป็น ครอบครัวและเครือญาติจึงเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของชายแดนใต้ที่ทำให้ชุมชนสามารถอยู่รอดมาจนถึงทุกวันนี้

2.1.2 วัดและมัสยิด จากการเรียนรู้ พบว่า วัดและมัสยิดมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมในด้านต่างๆ ของชุมชนในชุมชนชาวไทยพุทธจะใช้วัดเป็นศูนย์กลาง

ในการดำเนินกิจกรรม พระจะมีบทบาทในการตกแต่งศาสนิกในหมู่บ้านให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม ส่วนในชุมชนชาวไทยมุสลิมจะใช้ มัสยิดในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางศาสนาและกิจกรรมการพัฒนาชุมชน รวมทั้งเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชาวไทยมุสลิม วัดและมัสยิดจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ทั้งสองชุมชนทั้งชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิมสามารถใช้วัดและมัสยิด เป็นสถานที่ในการทำกิจกรรมของชุมชนได้ถ้ากิจกรรมนั้นไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของประชาชนของชุมชนชายแดนใต้ ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันทางศาสนสถานตามความเชื่อของแต่ละชุมชน แต่การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน การทำกิจกรรมร่วมกันทั้งสองชุมชนสามารถอยู่ร่วมกัน สามารถทำงานร่วมกันได้สามารถสนุกร่วมกันได้ วัดและมัสยิดจึงถือว่าเป็นฐานทรัพยากรทางสังคมที่มีความสำคัญ ที่ทำหน้าที่เชื่อมประสานระบบต่างๆ ภายในชุมชนให้เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันหรือเกิดความสามัคคีปรองดองกัน

2.1.3 ผู้นำของชุมชน ถือว่าเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนชุมชนทั้งในด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยอาศัยฐานจากการบริหารงานที่โปร่งใส ชัดเจน และเน้นด้านการทำความเข้าใจกับชุมชนเป็นหลัก ซึ่งลักษณะของผู้นำชุมชนนี้จะเป็นคนที่ทุ่มเทการทำงานให้แก่ชุมชน มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายไปยังกลุ่มต่างๆ ของหมู่บ้านออกมาในรูปแบบของคณะกรรมการหมู่บ้าน

คนที่เข้ามามีบทบาทเป็นแกนนำของชุมชนมักจะมีพื้นฐานที่สัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิด เช่น เป็นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มกิจกรรมพัฒนาของชุมชน มาก่อนที่จะเลืบนบทบาทเข้ามาเป็นกลุ่มกรรมการของหมู่บ้าน กลุ่มผู้นำนี้ถือว่าเป็นฐานที่สำคัญในการบริหารงาน หรือจัดการในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน

2.1.4 โรงเรียน จากการเรียนรู้ในชุมชนชายแดนใต้จะพบว่า โรงเรียนมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการอบรมและให้ความรู้แก่กลุ่มเยาวชน โรงเรียนในชุมชนชายแดนใต้จะมีทั้งโรงเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา ถึงแม้ในโรงเรียนทั้งสองแห่งจะมีหลักการสอนที่ต่างกันแต่เป้าหมายของแต่ละโรงเรียนมีความเหมือนกันคือ การสร้างคนดีขึ้นในสังคม และการให้ความรู้แก่เยาวชนเพื่อดำเนินชีวิตในสังคมต่อไป นอกจากนั้น ครูยังเป็นทีเคารพนับถือของคนในชุมชนอย่างมาก เพราะชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะเรียนภายในหมู่บ้าน ดังนั้นความสัมพันธ์ก็จะเป็นไปในลักษณะครู ลูกศิษย์ การนับถือกันจึง

มีค่อนข้างมาก ซึ่งจะเห็นได้ชัดในชุมชนชายแดนใต้ที่คนในหมู่บ้านจะให้ความเคารพครูผู้อาวุโส และโต๊ะครูในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม โดยจะเห็นได้จากการจัดกิจกรรมของชุมชนมักจะเชิญครูผู้อาวุโส และโต๊ะครู มาเป็นที่ปรึกษา และให้ข้อเสนอแนะหรือแนวทางปฏิบัติงานแก่ชุมชน จึงสามารถสรุปได้ว่าการจัดการความขัดแย้ง และการส่งเสริมให้เกิดความสมานฉันท์ของชุมชนนั้นส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการขัดเกลาจิตใจจากระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน

ฐานทรัพยากรทางสังคมเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชุมชนดำเนินอยู่ได้มาโดยตลอด เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญในการที่จะขับเคลื่อน สนับสนุนการทำงาน และกิจกรรมของชุมชน ช่วยในการประสานความเข้าใจกันระหว่างคนในชุมชน ถึงแม้จะมีความต่างกันทางศาสนาก็ตาม แต่ทั้งความเป็นครอบครัว เครือญาติ ศาสนสถานที่มีทั้งวัด มัสยิด ผู้นำ และโรงเรียนล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ช่วยเสริม และช่วยสร้างให้เกิดความสงบสุข และการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

2.2 ระบบการจัดการของชุมชน ได้แก่ ระบบการเมืองการปกครองของหมู่บ้าน คือ ระบบที่ทางการเข้ามาวางรากฐานไว้ในชุมชน และระบบการจัดการ ซึ่งจะมีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ การสื่อสารกลุ่มองค์กรในการขับเคลื่อนกิจกรรม และการมีภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น บุคลิกลักษณะ เอกลักษณะเฉพาะของชุมชน และระบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมด้วยฐานของการพึ่งพาอาศัยกันของกลุ่มคนในแต่ละสถานะของชุมชน เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ระบบการเมือง การปกครองในชุมชน
หลังจากที่มีการก่อตั้งหมู่บ้านขึ้น จะมีการแต่งตั้งผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นระบบกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจภายในหมู่บ้านในเรื่องการปกครอง ภายในชุมชนชายแดนใต้ มีการแบ่งการบริหารออกเป็นกลุ่มบ้านแต่ละกลุ่มบ้านจะมีหัวหน้ารับผิดชอบในการประสานความร่วมมือกลุ่มบ้านต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการประสานเชื่อมโยงกันช่วยเหลือกันตามกิจกรรมของหมู่บ้านในแต่ละประเภท เช่น การพัฒนาหมู่บ้านงานประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เป็นต้น การบริหารงานภายในแต่ละกลุ่มบ้านจะมีหัวหน้าเป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารงานในการแจกจ่ายงานความรับผิดชอบ การแจ้งข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ

2.2.2 ระบบการจัดการกลุ่มกิจกรรมของชุมชน
ชุมชนชายแดนใต้ประกอบด้วยกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่ตั้งขึ้นมาเพื่อร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชน หารายได้เสริมให้กับคนในชุมชน และมุ่งทำให้เกิดความสมัคสมาน

ร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน ซึ่งจากการเรียนรู้ของผู้เขียนพบว่า ลักษณะของการจัดตั้งกลุ่มของชุมชนชายแดนใต้สามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ กลุ่มจัดตั้งโดยหน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มดั้งเดิมหรือกลุ่มตามธรรมชาติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.2.1 กลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งโดยหน่วยงานภาครัฐ

กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยทางการหรือหน่วยงานภาครัฐจัดตั้งให้ขึ้น ต่างก็มีวัตถุประสงค์เพื่อสนองนโยบายของรัฐบาล ในการพัฒนาชุมชนให้เป็นไปตามแผนหรือโครงการที่ได้วางเอาไว้ ซึ่งวัตถุประสงค์ของกลุ่มแต่ละกลุ่มใช้พัฒนาไปในหลาย ๆ ด้าน ทั้งในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ การจ้างแรงงาน การช่วยเหลือทางด้านการศึกษา การให้สินเชื่อเพื่อการเกษตร การออมเงิน และการพัฒนาอาชีพของกลุ่ม โดยเงินทุนที่นำมาใช้ภายในกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากเงินงบประมาณและโครงการต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐ แสดงให้เห็นว่าการมีกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเป็นลักษณะของการกระจายอำนาจการบริหารงานลงสู่ชุมชนท้องถิ่น

การดำเนินการจะมีคณะทำงานที่มีรูปแบบ คือ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ รวมทั้งชุดคณะกรรมการที่คัดสรรจากชาวบ้านเข้ามาดำรงตำแหน่งบริหารจัดการ ซึ่งการดำเนินการพบว่า กลุ่มต่าง ๆ ไม่ได้เป็นไปตามนโยบายของรัฐอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากนโยบายไม่สามารถนำมาปฏิบัติหรือไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านหรือการที่รัฐสนับสนุนด้านเงินลงทุนให้เกษตรกรกู้ยืมเพื่อใช้ในการเกษตร โดยที่รัฐไม่ได้ทำงานอย่างครอบคลุมถึงการส่งเสริมให้ความรู้ที่จำเป็นต่อการทำเกษตร ตลอดจนการหาตลาดรองรับผลผลิต ทำให้ชาวบ้านมองว่า การที่รัฐมีนโยบายเช่นนี้กลับกลายเป็นการสร้างภาระหนี้สินให้แก่เกษตรกรมากกว่าการช่วยเหลือให้หลุดพ้นจากความยากจนเหล่านี้เป็นต้น ดังนั้นทิศทางการดำเนินการของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านมีความเป็นไปได้ว่า กลุ่มที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริงหรือสร้างปัญหาให้คนในหมู่บ้านอาจจะต้องหมดบทบาทลงไปที่สุด

2.2.2.2 กลุ่มกิจกรรมดั้งเดิมหรือกลุ่มตามธรรมชาติ กลุ่มประเภทนี้เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม แบ่งเป็น 2 ด้านใหญ่ ๆ คือ การพัฒนาชุมชนเช่น การพัฒนาแหล่งเก็บน้ำ การบริหารงานการใช้น้ำประปาในครัวเรือน เป็นต้น และการให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน เช่น การให้ความช่วยเหลือเด็กนักเรียนที่ยากจนในหมู่บ้าน โดยการจัดหาทุนการศึกษาให้โรงเรียน การช่วยเหลือครอบครัว ผู้เสียชีวิตที่อาศัยอยู่ในชุมชน

และการร่วมทำกิจกรรมเพื่อหารายได้ให้แก่ผู้สูงอายุและการผ่อนคลายความตึงเครียด เป็นต้น โดยในระยะแรกแหล่งเงินทุนของกลุ่มได้มาจากการระดมเงินจากการจัดกิจกรรมในชุมชนและภายในอำเภอ ทำให้มีรายได้จัดตั้งเป็นกองทุน และอีกทางหนึ่งได้มาจากการบริจาคในรูปแบบของการทอดผ้าป่าของกลุ่มต่างๆ และคนในชุมชน และการเก็บรวบรวมเงินจากสมาชิกของกลุ่ม ต่อมาในระยะหลังหน่วยงานของรัฐได้เริ่มเข้าให้การสนับสนุนจากเงินงบประมาณอีกทางหนึ่งด้วย

กลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนมีอยู่มากมายหลายองค์กร ซึ่งต่างก็เป็นทุนทางสังคม ในการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนการทำงานหรือกิจกรรมของชุมชน รวมทั้งยังเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนรู้จักทำงานร่วมกัน สามัคคีกันอันนำมาซึ่งความสมานฉันท์ของคนในชุมชนในที่สุด

2.2.3 ระบบการสื่อสารของชุมชน

ในชุมชนชุมชนชายแดนใต้โดยส่วนใหญ่จะมีการสื่อสารที่เป็นทางการผ่านทางหอกระจายข่าว และการนัดหมายประชุมหรือประชาคมหมู่บ้าน

ส่วนการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการแต่มีประสิทธิภาพสูงในชุมชน คือการสื่อสารกันปากต่อปาก ซึ่งจะมีประสิทธิภาพในการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในชุมชนสูง ลักษณะของชุมชนที่ยังเป็นชุมชนดั้งเดิม คนทั้งหมู่บ้านรู้จักกันหมดสามารถเดินตะลุถึงกันได้หัวบ้านท้ายบ้าน โดยการสังเกตความสัมพันธ์ในชุมชน ชาวบ้านจะมีแหล่งที่รวมกันอย่างไม่เป็นทางการตามบ้านของผู้ใดคนหนึ่งที่เป็นศูนย์กลาง แล้วชาวบ้านคนอื่นๆ ก็จะแวะเวียนมาพูดคุยกันในบ้านนั้น การสื่อสารลักษณะนี้จะเป็นการจับกลุ่มคุยกัน โดยมากจะดำเนินไปด้วยดีในสังคมเกษตรกรรมหรือชาวบ้านมีอาชีพอิสระ เช่น การค้าในตลาดเช้า หรือการซื้อสินค้าตามร้านค้าในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีเวลามาเสวนากัน แต่หากเป็นชาวบ้านที่เป็นลูกจ้างประจำ หรือพนักงานของรัฐ การจับกลุ่มจะถูกจำกัดลงด้วยเวลาการทำงาน หากยังเป็นกลุ่มที่สัมพันธ์กันมาก ก็จะมาจับกลุ่มกันในช่วงเย็นๆ

ประกอบกับการรับสื่อของชาวบ้านที่นิยมมาก คือ วิทยุ เพราะพกพาติดตัวไปได้เมื่อเวลาไปทำงาน เช่น ไปสวน หรือไปขายของ และเมื่อกลับบ้าน สื่อที่ชาวบ้านนิยมรองลงมา คือ โทรทัศน์ จากการที่ชาวบ้านรับสื่อจากการกระจายเสียงหรือแพร่ภาพทางไกล ทำให้เกิดการสื่อสารในระดับกว้างจากส่วนกลางเข้ามาในชุมชน

2.2.4 ระบบการประสานงานของชุมชน

การเชื่อมประสานทรัพยากรจากภายนอก

เข้าสู่ชุมชน จะผ่านกลุ่มของผู้นำชุมชนทั้งผู้นำทางศาสนาและผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นหลัก แล้วจึงเข้าสู่กลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน กล่าวคือ กลุ่มผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ประสานงานกับองค์กร หรือกลุ่มต่างๆ ภายในและภายนอกชุมชนในการจัดกิจกรรม หรือดำเนินงานในชุมชน กระจายข้อมูลข่าวสารทางราชการสู่ชุมชน และชี้แจงความคืบหน้าในการดำเนินงานหรือกิจกรรมของชุมชน รวมทั้งการกระจายข่าวสารข้อมูลของกลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของชุมชนเองให้ประชากรในหมู่บ้านและกลุ่มอื่นๆ ได้รับทราบ เช่น เมื่อมีปัญหาข้อขัดแย้งเกิดขึ้นในชุมชน ก็ได้มีการกระจายข่าวสารให้ชาวบ้านได้รับรู้และมีการจัดประชุมในหมู่บ้านขึ้นเพื่อจะได้มีการแสดงความคิดเห็นและมีข้อถกเถียงกันเพื่อหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้เพื่อจะหาวิธีการที่จะกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด ในการจัดการความขัดแย้งและสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในชุมชนได้นั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยการกระจายข้อมูลข่าวสารจากผู้นำชุมชนด้วย

ลักษณะที่สองของการประสานงานคือการเชื่อมความสัมพันธ์กันของระบบต่างๆ ในชุมชน เรียกว่า “การปากะ” คือ การบูรณาการทรัพยากรของชุมชน (ครอบครัว เครือญาติ วัด และมีสยิด) และทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมประเพณี มีความเชื่อมโยง เกื้อกูลกันอยู่ กล่าวคือ สถาบันทางสังคมของหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่ระดับสถาบันครอบครัว เครือญาติ วัดและมีสยิด ยังคงมีความเข้มแข็ง เมื่อเชื่อมโยงกับกลุ่มที่รับจ้างแรงงานไปทำงานตามต่างจังหวัด ที่เห็นได้ชัด คือ แรงงานชาวไทยพุทธที่ทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ จะกลับมาทอดผ้าป่าให้แก่วัดในหมู่บ้านเป็นประจำทุกปี โดยมีการชักชวนคนที่รู้จัก เช่น เพื่อนร่วมงาน หรือนายจ้างมาร่วมทำบุญด้วย แทนที่จะเป็นการกลับมาเที่ยวบ้านเหมือนทั่วไป หรือในกลุ่มชาวไทยมุสลิมที่ออกไปทำงานยังต่างถิ่น เมื่อคนในชุมชนต้องการความช่วยเหลือทุกคนจะให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถ

แต่อย่างไรก็ตามชุมชนชายแดนใต้มีความสัมพันธ์หรือได้รับความช่วยเหลือจากทุนภายนอกค่อนข้างน้อย ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลความรู้ความเข้าใจด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลทาง ด้านกฎหมาย วิธีการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท การจัดการทางเกษตร เพื่อการค้าพืช หรือทางด้านสุขภาพอนามัย เป็นต้น การส่งเสริมส่วนใหญ่ที่ผ่านมาจะเป็นไปในทางเชิงรับมากกว่าจะเป็นในเชิงรุก

2.3 ระบบการควบคุมทางสังคมของชุมชน คือ รูปแบบและวิธีการที่สังคมหรือชุมชนนั้นใช้ควบคุมให้สมาชิกในกลุ่มหรือในสังคมแต่ละแห่งปฏิบัติตามให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานของกลุ่ม หรือ ปฏิบัติตามที่คนส่วนใหญ่ในกลุ่มนั้น

คาดหวังและยอมรับ เพื่อความเป็นระเบียบและการอยู่ร่วมกันในสังคม

การควบคุมทางสังคม หรือการควบคุมความประพฤติของบุคคล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- การควบคุมโดยตั้งใจและเด็ดขาด
- การควบคุมโดยไม่ตั้งใจ และไม่เด็ดขาด ได้แก่

การควบคุมโดยจารีต ประเพณี และวัฒนธรรม

ทั้งนี้จะเป็นการควบคุมสังคมในรูปแบบใดก็ตาม การที่จะดำเนินการควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมได้นั้น ไม่สามารถควบคุมได้ในทันที เพราะถ้าสังคมทำเช่นนั้น การควบคุมจะไม่บรรลุผล เนื่องจากสมาชิกของสังคมไม่ทราบว่าตนจะต้องปฏิบัติตามตัวอย่างใด ไม่ทราบว่าสามารถอะไรทำได้หรือไม่ได้ แต่สังคมจะต้องวางมาตรฐานแห่งความประพฤติในสังคมก่อน เพื่อให้ทุกคนได้ทราบโดยทั่วกันว่า สิ่งใดที่ทำได้หรือทำไม่ได้ เมื่อมีบรรทัดฐานหรือมาตรฐานแห่งความประพฤติแล้ว การควบคุมทางสังคมก็เป็นไปได้ง่าย

2.3.1 ระบบการลงโทษทางสังคม (Social sanction)

กฎเกณฑ์ที่เรียกว่า บรรทัดฐานทางสังคม (Norms) นั้น เป็นเสมือนสิ่งที่ใช้เป็นมาตรฐานในบทลงโทษ ซึ่งเป็นผลมาจากการควบคุมทางสังคม โดยสามารถที่จะแบ่งบรรทัดฐานออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. วิถีชาวบ้าน (Folkway)
2. จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรม (Mores)

ชุมชนชายแดนใต้มีการควบคุมทางสังคมโดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับบรรทัดฐานทั้ง 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 คือ วิถีชาวบ้าน (Folkway) โดยเป็นบรรทัดฐานที่คนในชุมชน ยอมรับปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดความเคยชิน หากคนในหมู่บ้านไม่ปฏิบัติตามวิถีชาวบ้าน จะมีการลงโทษ เช่น หากครอบครัวใดหรือบุคคลใดไม่เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน จะเกิดการขู่มขู่ข่มขู่ของเพื่อนบ้าน หรือการไม่ยอมคบหาสมาคมด้วย เป็นต้น ซึ่งใช้ได้ผลดีเนื่องจากชุมชนชายแดนใต้ มีความเป็นชุมชนนิยมค่อนข้างมาก แต่ละครอบครัวมีความเป็นเครือญาติกันอย่างเหนียวแน่น ชาวบ้านจะรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี แม้การทำผิดเพียงเล็กน้อยก็จะเป็นที่รับรู้โดยทั่วกันจากคำบอกเล่าปากต่อปากไปอย่างรวดเร็วในหมู่บ้าน ทำให้ครอบครัวหรือบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามวิถีชาวบ้านจะถูกผลักให้กลายเป็นกลุ่มบุคคลส่วนน้อยของหมู่บ้านที่ไม่ปฏิบัติตามวิถีของคนส่วนใหญ่ซึ่งจะเป็นกลุ่มคนที่ชุมชนไม่ให้การยอมรับ

จนกว่าจะมีการปรับพฤติกรรม

ลักษณะที่ 2 คือ จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรม (Mores) เป็นมาตรการที่มีความสำคัญต่อสวัสดิการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นข้อห้ามที่สังคมไม่ให้ปฏิบัติ โดยจะผนวกข้อห้ามต่างๆ กับความเชื่อของชาวบ้าน หากใครฝ่าฝืน จะมีการลงโทษโดยสิ่งเหนือธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น การผัดผีไร่ ผีนา ผีบรรพบุรุษ ซึ่งจะทำให้เกิดความเดือดร้อนความเจ็บไข้ไม่สบายแก่คนในครอบครัว หรือชุมชนโดยส่วนรวม เมื่อบุคคลทำผิดผีจะต้องมีการขอขมา มีการจัดการแสดงโนราห์ควน มีการแสดงลิละให้วิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อเป็นการไถ่โทษในสิ่งทำลงไป หรือการเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมตามความเชื่อทางศาสนา พุทธ และความเชื่อในผลบุญผลแห่งการกระทำในศาสนาอิสลาม เป็นต้น

บรรทัดฐานที่กล่าวมานี้ส่งผลให้ชุมชนชายแดนใต้มีการประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งมีความสอดคล้องหรือใกล้เคียงกับบทกฎหมายที่รัฐบัญญัติ และหากเกิดความขัดแย้งหรือการกระทำผิดต่างๆ มักไม่ต้องใช้ระบบการควบคุมในด้านกฎหมาย เพราะระบบวิถีชาวบ้านและจารีตประเพณีกฎศีลธรรม สามารถจัดการควบคุมหรือแก้ไขลงโทษให้เกิดการยุติปัญหาต่างๆ ได้ก่อน โดยไม่ต้องใช้การลงโทษในทางกฎหมาย

2.3.2 กระบวนการจัดการความขัดแย้งภายในชุมชน (Dispute management)

1) สาเหตุของความขัดแย้งสาเหตุของความขัดแย้งที่พบในชุมชนในชุมชนชายแดนใต้ มีอยู่ 2 สาเหตุหลักสำคัญ ได้แก่

1.1 การเมาสุราและสารเสพติด (กระท่อม) ในชุมชนไทยพุทธและชุมชนไทยมุสลิมบางกลุ่มโดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่น เป็นเหตุของข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลสูงมาก โดยเฉพาะการทะเลาะวิวาท ชกต่อยกัน บางครั้งอาจนำไปสู่ความรุนแรงในครอบครัว การเมาสุราและสารเสพติด (กระท่อม) ยังถือเป็นเหตุหนึ่งในการก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในกลุ่มองค์กรหากสมาชิกคนใดยุ่งเกี่ยวกับสุราและมีสถานะหรือบทบาทรับผิดชอบต่อองค์กรส่งผลต่อการทำงานให้กับพร่องทางกลุ่มองค์กรก็จะมองว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ผู้กระทำจะต้องเลิกการกระทำดังกล่าวเสีย อย่างไรก็ตาม การดื่มสุราก็เป็นเรื่องธรรมดาในชุมชน โดยเฉพาะที่มีงานรื่นเริงเทศกาลต่างๆ และการเมาสุราเป็นช่องทางที่นำไปสู่การขาดสติในการกระทำของบุคคลเท่านั้น ไม่ได้มีรากฐานทางความคิดที่ขัดแย้งกันแต่อย่างใด ดังนั้นความขัดแย้งอาจไม่เกิดขึ้น

เสมอไป และรูปแบบการไกล่เกลี่ยก็จะไม่ซับซ้อน

1.2 การกระทำที่ถือเป็นการละเมิดกฎของชุมชน หลักคำสอนทางศาสนา เป็นสาเหตุที่มีความซับซ้อนว่าการกระทำใดบ้างที่ชาวบ้านคิดหรือเชื่อว่าสิ่งที่ทำนั้นไม่ถูกต้องและนำไปสู่ความไม่เข้าใจกันหรือขัดแย้งกัน สิ่งเหล่านี้มาจากการมีภูมิหลังและประสบการณ์ความเชื่อต่างกัน การกระทำบางอย่างจึงเป็นการ “ล้ำเส้น”

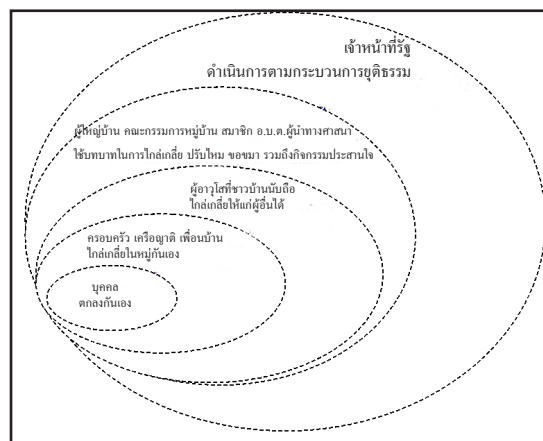
ตัวอย่าง เช่น การจัดการกิจกรรมขององค์กรจะมีผู้บริหารจัดการ ซึ่งจะได้รับความไว้วางใจว่าจะต้องเป็นผู้ที่เชื่อถือตรง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการเงิน ซึ่งชาวบ้านจะเชื่อหรือมีความศรัทธามอบหมายให้แก่คนใดคนหนึ่งในการจัดการ โดยที่ผู้นั้นเองก็มีความภูมิใจ และพยายามทำหน้าที่ของตนเองอย่างดีที่สุด โดยพยายามจะดำเนินการอย่างโปร่งใส มีการชี้แจงอธิบายให้แก่สมาชิกในหมู่บ้านได้ทราบถึงการบริหารจัดการ

ในทางกลับกัน คนที่มาจากนอกชุมชนที่เชื่อว่าการบริหารงานต้องโปร่งใสตรวจสอบได้ หากมีการชักถามอย่างละเอียดเกินไปกว่าระดับของคนในชุมชนที่มองว่าเป็นการ “ล้ำเส้น” ก็จะมองคนที่มาจากนอกชุมชนนั้นว่าทำการก้าวล่วงงานของผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง เหมือนกับการไม่ไว้วางใจ นำมาซึ่งความขัดแย้งไม่ลงรอยกันได้ เป็นต้น หรือ บทลงโทษทางสังคมของชุมชนชาวไทยมุสลิมเมื่อขาดการละหมาดทุกวันศุกร์ ซึ่งชุมชนชาวไทยมุสลิมมีความเชื่อว่าการละหมาดคือสิ่งที่ยึดโยงกับหลักศาสนาอิสลาม เมื่อใดก็ตามที่ออกนอกกลุ่มนอกรีต ละเว้นศาสนกิจที่จำเป็นต้องทำชุมชนจะเป็นผู้ลงโทษเพื่อขจัดเกลียดให้กลับมาอยู่ในหลักการที่ถูกต้อง อาจารย์ฮาซัน หะยีมะเย็ง ได้อธิบายความสำคัญของการละหมาดยามออลหรือร่วมละหมาดในวันศุกร์ว่า

“การละหมาดในวันนี้จะมีแต่ผู้ชายร่วมละหมาดเท่านั้น การละหมาดยามออลจะเป็นวันหนึ่งที่จะตัดสินหรือลงโทษสมาชิกในชุมชน กฎนี้จะตั้งโดยชุมชน ใช้ในชุมชนและเพื่อชุมชน กฎนี้จะมีอยู่ว่า ถ้าหัวหน้าครอบครัวไม่ได้ร่วมละหมาดวันศุกร์ 3 วัน จะมีบทลงโทษ เช่น เวลาถูกหลานจะเข้าพิธีแต่งงาน ผู้นำศาสนาหรือผู้ทำพิธีในชุมชนจะปฏิเสธในการทำพิธี จะเป็นครอบครัวที่ถูกจับตาอยู่ในพฤติกรรมและชุมชนหมางเมิน แม้กระทั่งการละหมาดศพหรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ผู้นำศาสนาหรือสมาชิกในชุมชนจะไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เหมือนว่าครอบครัวนี้ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว”

2) การจัดการความขัดแย้ง

แผนภาพที่ 1 แสดง Model ของรูปแบบกระบวนการไกล่เกลี่ยระดับข้อขัดแย้ง

จาก Model ของรูปแบบกระบวนการจัดการความขัดแย้ง แสดงถึงข้อขัดแย้งภายในชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละระดับ ทำให้กระบวนการและรูปแบบการไกล่เกลี่ยระดับข้อขัดแย้งมีความแตกต่างกันไปตามบุคคลที่ไกล่เกลี่ยซึ่งมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. การจัดการความขัดแย้งในระดับบุคคล ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งระดับบุคคลกับบุคคล คู่กรณีตกลงเจรจากันเองเพื่อยุติความขัดแย้งกันเองเป็นลำดับแรก
2. การจัดการความขัดแย้งในระดับครอบครัว, เครือญาติ, เพื่อนบ้าน มีบทบาทในการไกล่เกลี่ยระหว่างคนในครอบครัว, เพื่อนบ้าน ให้ยอมความกันหากคู่กรณีไม่สามารถตกลงกันเองได้ในเบื้องต้น แต่การไกล่เกลี่ยจะไม่ไปก้าวไกลครอบครัวยื่น แต่ในบางครั้งอาจจะกระทำในกรณีที่เพื่อนบ้านที่สนิทชิดเชื้อกัน โดยผู้ที่อาวุโสมากกว่าจะมีบทบาทสำคัญในระดับนี้
3. การจัดการความขัดแย้งโดยใช้ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านเคารพนับถือ มีบทบาทไกล่เกลี่ยในกรณีความขัดแย้งระหว่างครอบครัว เช่น การทะเลาะวิวาทกันในหมู่บ้าน
4. การจัดการความขัดแย้งโดยใช้ระบบผู้ใหญ่บ้าน, คณะกรรมการหมู่บ้าน, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ผู้นำทางศาสนา มีบทบาทในการดำเนินการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทของคู่กรณีที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน โดยใช้อำนาจในการเป็นผู้จัดการ เช่น การปรับเงินเข้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้าน, การขอขมา เป็นต้น หรือในกรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่าง หมู่บ้าน ก็อาจจะนำบุคคลของคู่กรณีทั้งสองหมู่บ้าน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน และผู้นำสอนศาสนา เป็นต้น มาพูดคุยเจรจากันเพื่อหาข้อยุติร่วมกัน

5. การจัดการความขัดแย้งโดยใช้เจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจ นายอำเภอ ดำเนินการตามขั้นตอนกระบวนการยุติธรรมในรูปแบบที่แสดงนี้เป็นวิธีการในแต่ละระดับของการจัดการความขัดแย้งในชุมชนชุมชนในชุมชนชายแดนใต้ โดยเริ่มจากวงในสุด คือหากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น โดยหลักแล้วจะมีการจัดการกันเองภายในก่อน หากยังไม่สามารถระงับข้อขัดแย้งได้ จึงเลื่อนการจัดการออกไปสู่วงนอกขึ้นเรื่อยๆ

ตัวอย่าง ในการจัดการข้อขัดแย้งของชุมชน กรณีการขัดแย้งภายในครอบครัวของ สามี-ภริยาที่ทะเลาะกัน หากไม่สามารถคุย หรือหาข้อยุติกันภายในครอบครัวได้ ระดับการจัดการก็จะไปสู่บุคคลที่ใกล้ชิดในระดับของเครือญาติ หรือผู้ที่คู่กรณีทั้งสองมีความนับถือ เช่น บิดามารดาของคู่สามี-ภริยานั้น หรืออาจจะเป็นญาติสนิท เช่น พี่สาว พี่ชายของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หากยังไม่สามารถยุติข้อขัดแย้งนั้นได้ เช่น เมื่อทะเลาะกันแล้วฝ่ายหญิงหนีไปอยู่ที่บ้านพ่อแม่ และไม่อยากคืนดีด้วย หรือฝ่ายชายถูกขับออกไป ไม่ยอมให้เข้าบ้าน การระงับข้อขัดแย้งก็จะไปสู่ระดับของผู้นำชุมชนในการเข้ามาไกล่เกลี่ย โดยมากแล้วรูปแบบของการจัดการความขัดแย้งจะจบลงเพียงนี้ คือ เมื่อผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำทางศาสนาไกล่เกลี่ยแล้ว คู่กรณีก็กลับมาคืนดีกัน โดยอาจมีคำมั่นสัญญาว่าจะไม่ประพฤติปฏิบัติผิดพลาดดังนี้อีก แต่หากยังไม่อาจตกลงกันได้ก็จึงมือกันไปหย่าที่อำเภอหรือสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งที่ผ่านมายังไม่ปรากฏว่ามีข้อขัดแย้งถึงขั้นดังกล่าว

ในการจัดการความขัดแย้งของในชุมชนชายแดนใต้ อาจจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบด้วยกัน กล่าวคือ

1. การจัดการโดยองค์กรท้องถิ่นที่มีอยู่ ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการมัสยิด กลุ่มสตรีแม่บ้าน และกลุ่มงานทางด้านการพัฒนามุสลิม ซึ่งองค์กรที่กล่าวถึงนี้จะมีทั้งองค์กรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่ทุกองค์กรจะมีระบบการจัดการที่ชัดเจน เช่น ใครทำหน้าที่อะไรบ้าง มีผู้นำ (หัวหน้า) มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจนซึ่งกฎเหล่านี้มีการตกลงรับรู้รับทราบในหมู่สมาชิก เช่น ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎกติกาของกลุ่มที่กำหนดร่วมกัน หากมีการไม่ทำตามนั้น ก็จะมีการลงโทษโดยการปรับ หรือหากมีผู้ใดฝ่าฝืนกฎดังกล่าวก็จะมีจัดการตามข้อที่ตกลงทำให้ไว้ร่วมกัน หากมีผู้ที่ขัดแย้งกันในเรื่องของการจัดการภายในองค์กร ผู้นำจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และสมาชิกจะร่วมกันหาข้อยุติ

2. การไกล่เกลี่ยโดยคนที่ชาวบ้านเชื่อถือ ในกรณีที่เกิดข้อขัดแย้งกันนอกระบบองค์กร เช่น ข้อพิพาท ข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลที่ไม่ได้อยู่ภายในกลุ่มองค์กรข้อแรก การจัดการ

ข้อขัดแย้งจะมาที่ผู้อาวุโส หรือผู้ที่ชาวบ้านศรัทธาในหมู่บ้าน จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีเลิกแล้วกันไป กลับมาคืนดีกัน โดยจะใช้วิธีพูดคุยกันถึงสาเหตุของเรื่องที่เกิดขึ้น และอาจมีข้อตกลงร่วมกัน เช่น ฝ่ายที่ถูกมองว่าทำผิดไป จะต้องไม่ทำการเช่นนั้นอีก หรือมีการวางกติกาของการอยู่ร่วมกันเสียใหม่

3. การจัดการโดยใช้กิจกรรมประสานใจ ได้แก่ การจัดการกิจกรรมผ่านกลุ่มองค์กร เช่น กลุ่มแม่บ้าน เป็นรูปแบบที่เกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว จะมีวิธีการที่จะทำให้อันที่ขัดแย้งกันหรือกลุ่มที่ขัดแย้งกันหันหน้าเข้าหากันได้ แม้จะไม่ค่อยสนิทเหมือนเช่นเดิม แต่ก็ไม่ถึงขนาดที่จะเลิกยุ่งเกี่ยวกันไป การจัดการกิจกรรมต่างๆ มักเป็นงานรื่นเริง หรืองานเทศกาลต่างๆ ที่คนในหมู่บ้านทั้งหมดต้องเข้ามามีส่วนร่วมร่วมกันในการทำกิจกรรมนั้น

4. การยุติเรื่องขัดแย้ง โดยเพิกเฉยไม่กล่าวถึง แม้จะเป็นการไม่พูด ไม่แตะต้องประเด็นที่เคยขัดข้องหมองใจกันมาก่อน ทางชาวบ้านเองมองว่านี่คืออีกทางหนึ่งในการจะอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ได้ มีหลายกรณีมากที่เกิดข้อขัดแย้งขึ้นแต่ทุกคนในหมู่บ้านร่วมกันจะไม่พูดถึงอีกต่อไป เมื่อผ่านการจัดการข้อขัดแย้งในการไกล่เกลี่ยหรือในภาษาชาวบ้านที่ว่า “เคลียร์” กันแล้ว ก็จะถือว่าต้องจบกันไปเลย ห้ามไม่ให้มีการรื้อฟื้นเรื่องนั้นขึ้นมาพูดถึงให้ผู้เกี่ยวข้องได้ขุนช่องหมองใจ

จากการพัฒนาฐานองค์ความรู้ตรงกับแนวความคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547 : 15-20) และอนันต์ กาญจนพันธุ์ (อนันต์ กาญจนพันธุ์, 2544 : 205-230) ที่มองว่า ในชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ และพัฒนารูปแบบการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทเป็นลำดับ นับตั้งแต่มีการก่อตั้งขึ้นมาของชุมชนในอดีต มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ว่าจะมีเรื่องหลักๆ โดยบางของการอยู่ร่วมกันโดยอาศัยประเพณีดั้งเดิมที่มีฐานมาจากหลักธรรมทางศาสนาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ จากนั้นหลักประเพณีดังกล่าวได้เปลี่ยนไปเป็นจารีตของหมู่บ้านตามประเพณีดั้งเดิมที่เชื่อถือต่อกันมา เช่น ระบบการทำนา การใช้น้ำที่มีการสืบทอดจารีต และการปฏิบัติกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม มีผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโสในการดูแลให้ลูกบ้านทำตามจารีตที่มี หากมีผู้ใดฝ่าฝืน ก็มีการปรับ หรือการลงโทษตามหลักความเชื่อ หรือตามข้อที่ตกลงร่วมกัน โดยจะใช้เสียงส่วนใหญ่ของคนในชุมชนในการตัดสินความผิดของผู้ละเมิดใหม่ได้

นอกจากนั้นการจัดการภายในชุมชนเองยังมีการร่วมกันกำหนดกฎระเบียบต่างๆ อันเป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และเกิดความสมานฉันท์กัน

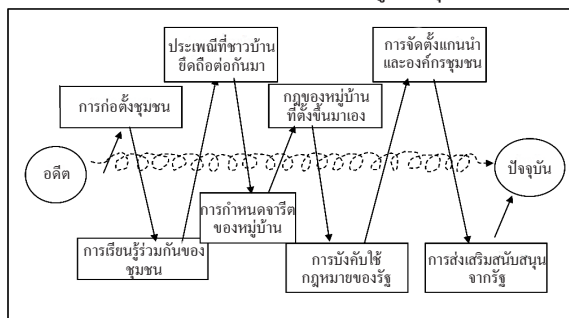
ซึ่งกฎกติกาต่างกล่าวนั้นจะต้องผ่านการพิจารณาร่วมกันและเห็นชอบร่วมกัน เพื่อกำหนดเป็นบทบังคับให้ทุกคนปฏิบัติตาม เช่น คนในหมู่บ้านเสียงส่วนใหญ่เห็นว่าการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในงานประเพณีต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นสิ่งที่ดี เพื่อให้ข้อตกลงสามารถถือปฏิบัติได้จริงภายในชุมชน ชาวบ้านจึงสร้างกฎกติการ่วมกันว่า ถ้าครอบครัวใดไม่ช่วยเหลือกิจกรรมของหมู่บ้านจะต้องมีการปรับตามข้อตกลงที่ตกลงร่วมกันในชุมชน (ประมาณ 50-100 บาท) ซึ่งถือว่าเป็นกฎระเบียบของชุมชนที่เกิดขึ้นจากความเห็นชอบของทุกคนในหมู่บ้าน เป็นต้น

ส่วนใหญ่การบังคับใช้กฎระเบียบของหมู่บ้าน จะนำมาใช้คู่กับกฎระเบียบของทางราชการ ที่มีการนำเข้ามาในหมู่บ้าน โดยผ่านตัวแทนของราชการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นผู้สื่อสารต่อไปยังชาวบ้าน ผู้ซึ่งจะมีบทบาทมากในการประสานงานและมีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด คือ ผู้ใหญ่บ้าน จะเป็นผู้ประสาน และเป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งต่างๆ ในชุมชน

การพัฒนาการรูปแบบการจัดการข้อขัดแย้งในช่วงหลังของชุมชน เริ่มมีการขับเคลื่อนวาทกรรมเชิงนโยบายที่สำคัญ (เอนก นาเคบุตร, 2545 : 66-69) คือ การที่องค์กรชุมชน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกรรมการโรงเรียน กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มกิจกรรมพัฒนาชุมชน เป็นต้น และองค์กรภาคประชาสังคม ได้ใช้บทเรียน ได้ใช้ความรู้ ใช้ประสบการณ์เชิงความรู้ ที่มีการออกกฎเกณฑ์ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการบริหารงานกลุ่ม รวมทั้งทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งภายในกลุ่มของตนเองด้วย โดยในอนาคตกลุ่มที่ตั้งขึ้นมากมายในชุมชนส่วนใหญ่จะถือว่าเป็นตัวแทนของชุมชน ในการรับการส่งเสริม การทำงานในด้านต่างๆ จากหน่วยงานภาครัฐ อีกทางหนึ่ง กลุ่มใดที่มีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการ จะส่งผลถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการข้อขัดแย้งของกลุ่มตามไปด้วย เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มให้ความศรัทธาและเชื่อในระบบการจัดการว่าสามารถแก้ปัญหาของคนในกลุ่มได้จริง และที่สำคัญส่งผลทำให้เกิดความสมานฉันท์ในชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากการกระทำโดยการใชกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Policy dialogue) นอกจากนั้นในชุมชนยังมีเอกลักษณ์การจัดการความขัดแย้งที่เรียกว่า การปาเกะ อันเป็นวิธีการที่สร้างคนให้เกิดความสมานฉันท์ ร่วมมือร่วมใจกันที่จะทำในสิ่งต่างๆ ให้เกิดความสำเร็จ ซึ่งการปาเกะเน้นกระบวนการพูดคุยเพื่อให้เกิดความคิดในสิ่งที่เราจะทำ โดยต้องใช้การรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หาข้อสรุปร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน อันจะนำมาซึ่งผลสำเร็จของ

การทำงาน หรือการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน ยกตัวอย่าง เช่น การใช้ การปาเกะในการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาท ชกต่อยกันของกลุ่มวัยรุ่น จะใช้วิธีการปาเกะในการไกล่เกลี่ยโดยผู้ใหญ่บ้านทั้งสองฝ่าย และคนในชุมชนจะใช้เวทีการพูดคุยเจรจา หาข้อตกลงร่วมกัน และร่วมกันตั้งข้อห้ามไม่ให้เกิดกรณีดังกล่าวขึ้นอีก หรือกรณีการเกิดเรื่องทะเลาะวิวาทกันระหว่างชุมชนไทยพุทธและชุมชนไทยมุสลิม จะใช้การปาเกะ โดยเรียกผู้นำทั้งสองฝ่ายมาพูดคุยหารือกัน เพื่อหาข้อยุติในเรื่องที่เกิดความไม่เข้าใจกัน โดยจะให้ทั้งสองฝ่ายได้อยู่ร่วมกัน เพื่อเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้คุยกัน โดยมีชุมชนเป็นผู้ไกล่เกลี่ย และหาวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาในลักษณะนี้ขึ้นมาอีก เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า การปาเกะเป็นกระบวนการจัดการความขัดแย้ง ที่บรรพบุรุษของทั้งสองชุมชนได้ใช้ปัญญาสร้างจารีตเพื่อเป็นแบบแผนการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สมานฉันท์ ร้อยรัดสานสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น รู้จักไกล่เกลี่ยจัดการความบาดหมาง เพื่อนำไปสู่สังคมที่ร่มเย็นและสงบสุข ซึ่งมีความสอดคล้อง กับแนวคิด กิตติพิณย์ กิตติยาภิรักษ์ (กิตติพิณย์ กิตติยาภิรักษ์, 2545 : 5-19) ที่มองว่า การจัดการความขัดแย้ง มิใช่เป็นหน้าที่ของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเท่านั้น ที่จะเข้ามาจัดการกับปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น แต่ยังมีองค์ประกอบต่างๆ ที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการความขัดแย้งอีกหลายส่วน โดยเฉพาะบุคคลที่สามในการที่จะเข้าร่วมกระบวนการในการระงับความขัดแย้งอันจะนำไปสู่การสลายปมปัญหาที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้ง และเป็นวิธีการจัดการกับปัญหาอย่างมีเหตุผล โดยที่จุดศูนย์กลางของกระบวนการ คือ “ความรับผิดชอบของชุมชนในการจัดการกับปัญหา” ซึ่งเป็นการควบคุมความขัดแย้งและเป็นวิธีการที่มุ่งให้เกิดผลลัพธ์ในทางสมานฉันท์ปรองดองกัน อันเป็นสันติสุขที่พึงปรารถนาของสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่พัฒนาจากประสบการณ์เชิงความรู้สู่การปฏิบัติดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการ

จากภาพพอจะสรุปได้ว่า กระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนชายแดนใต้ มีการพัฒนาจากฐานการเรียนรู้ จากประสบการณ์ จารีต วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อของชุมชนมาอย่างยาวนาน ภายใต้การเชื่อมประสานโดยทุนทางสังคมต่างๆ อาทิ ฐานทางทรัพยากรบุคคล ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส เป็นต้น ฐานทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ หลักคำสอนทางศาสนา และผ่านการขัดเกลาจากสิ่งที่เรียกว่า ความเป็นชุมชน ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน การมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันไม่แบ่งเชื้อชาติ ศาสนา ร่วมแรงร่วมใจในแก้ไขปัญหาดังกล่าวของชุมชน เป็นต้น จนกลายมาเป็นกระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในปัจจุบัน และจะต้องมีการทดสอบและเรียนรู้กระบวนการดังกล่าวต่อไปอีกอย่างต่อเนื่องและไม่มีวันสิ้นสุดครบเท่าที่ชุมชนยังคงอยู่

3. กระบวนการเรียนรู้ของการจัดการความขัดแย้งของชุมชนชายแดนใต้

3.1 การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในอดีต

จากการเรียนรู้ของผู้เขียน พบว่า ในชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และพัฒนากระบวนการจัดการความขัดแย้งเป็นลำดับนับตั้งแต่มีการก่อตั้งของชุมชนในอดีต มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชนในชุมชน ว่าจะมีเรื่องหลักๆ ไດบ้างของการอยู่ร่วมกัน โดยอาศัยประเพณีดั้งเดิมที่มีฐานมาจากหลักธรรมทางศาสนาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ จากนั้นหลักประเพณีดังกล่าวได้เปลี่ยนไปเป็นจารีตของหมู่บ้านตามประเพณีดั้งเดิมที่เชื่อถือต่อกันมา เช่น ระบบการทำการใช้น้ำที่มีการสืบทอดจารีตและการปฏิบัติกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม มีผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโสในการดูแลให้ลูกบ้านทำตามจารีตที่มีหากมีผู้ใดฝ่าฝืน ก็มีการปรับ หรือการลงโทษตามหลักความเชื่อหรือตามข้อที่ตกลงร่วมกัน โดยจะใช้ เสียงส่วนใหญ่ของชนในชุมชนในการตัดสินความผิดของผู้ละเมิดนั้นใหม่ได้

3.2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในลักษณะกฎระเบียบทางสังคม

นอกจากนั้นยังมีการร่วมกันกำหนดกฎระเบียบต่างๆ อันเป็นสิ่งที่ทำให้ชนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และเกิดความสมานฉันท์กัน ซึ่งกฎกติกาเหล่านั้นจะต้องผ่านการพิจารณาร่วมกันและเห็นชอบร่วมกัน เพื่อกำหนดเป็นบทบังคับให้ทุกคนปฏิบัติตาม เช่น คนในหมู่บ้านเสียงส่วนใหญ่เห็นว่าการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในงานประเพณีต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นสิ่งที่ดี เพื่อให้ข้อตกลงสามารถถือปฏิบัติได้จริงภายในชุมชน ชาวบ้านจึงสร้างกฎกติการ่วมกันว่า ถ้าครอบครัวใดไม่ช่วยเหลือกิจกรรมของหมู่บ้านจะต้องมีการปรับครอบครัวละ 50 บาท ซึ่งถือว่าเป็นกฎระเบียบของชุมชนที่เกิดขึ้นจากความเห็นชอบของทุกคนในหมู่บ้าน เป็นต้น

ส่วนใหญ่การบังคับใช้กฎระเบียบของหมู่บ้าน จะนำมาใช้คู่กับกฎระเบียบของทางราชการ ที่มีการนำเข้ามาในหมู่บ้าน โดยผ่านตัวแทนของราชการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นผู้สื่อสารต่อไปยังชาวบ้าน ผู้ซึ่งจะมีบทบาทมากในการประสานงานและมีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด คือ ผู้ใหญ่บ้าน จะเป็นผู้ประสาน และเป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งต่างๆ ในชุมชน

3.3. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในปัจจุบัน

การพัฒนาการรูปแบบการจัดการข้อขัดแย้งของชุมชน ในปัจจุบันเริ่มมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มต่างๆ มากขึ้น เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกรรมการโรงเรียน กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มกิจกรรมพัฒนาชุมชน เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มีการออกกฎเกณฑ์ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการบริหารงานกลุ่ม รวมทั้งทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งภายในกลุ่มของตนเองด้วย โดยในอนาคตกลุ่มที่ตั้งขึ้นมากภายในชุมชนส่วนใหญ่จะถือว่าเป็นตัวแทนของชุมชน ในการรับการส่งเสริม การทำงานในด้านต่างๆ จากหน่วยงานภาครัฐอีกทางหนึ่ง กลุ่มใดที่มีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการ จะส่งผลถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการข้อขัดแย้งของกลุ่มตามไปด้วย เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มให้ความศรัทธาและเชื่อในระบบการจัดการว่าสามารถแก้ปัญหาของคนในกลุ่มได้จริง และที่สำคัญส่งผลทำให้เกิดความสมานฉันท์ในชุมชนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งในชุมชนยังมีเอกลักษณ์การจัดการความขัดแย้งที่เรียกว่า การปากะ อันเป็นวิธีการที่สร้างคนให้เกิดความสมานฉันท์ร่วมมือร่วมใจกันที่จะทำในสิ่งต่างๆ ให้เกิดความสำเร็จ ซึ่งการปากะ เน้นกระบวนการพูดคุยเพื่อให้เกิดความคิดในสิ่งที่เราจะทำ โดยต้องใช้การรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันหาข้อสรุปร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน อันจะนำมา

ซึ่งผลสำเร็จของการทำงาน หรือการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การใช้ การปาเกะในการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาท หักต่อยกันของกลุ่มวัยรุ่น จะใช้วิธีการปาเกะในการไกล่เกลี่ยโดยผู้ใหญ่บ้านทั้งสองฝ่าย และคนในชุมชนจะให้เวทีการพูดคุย เจริญ หาข้อตกลงร่วมกัน และร่วมกันตั้งข้อห้ามไม่ให้เกิดกรณีดังกล่าวขึ้นอีก หรือกรณีการเกิดเรื่องทะเลาะวิวาทกันระหว่างชุมชนไทยพุทธและชุมชนไทยมุสลิม จะใช้การปาเกะ โดยเรียกผู้นำทั้งสองฝ่ายมาพูดคุยหารือกัน เพื่อหาข้อยุติในเรื่องที่เกิดความไม่เข้าใจกัน โดยจะให้ทั้งสองฝ่ายได้อยู่ร่วมกัน เพื่อเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้คุยกัน โดยมีชุมชนเป็นผู้ไกล่เกลี่ย และหาวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาในลักษณะนี้ขึ้นซ้ำอีก เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าการปาเกะเป็นกระบวนการจัดการความขัดแย้ง ที่บรรพบุรุษของทั้งสองชุมชนได้ใช้ปัญญาสร้างจารีตเพื่อเป็นแบบแผนการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สมานฉันท์ ร้อยรัดสามัคคีอย่างแน่นแฟ้น รู้จักไกล่เกลี่ยจัดความบาดหมาง เพื่อนำไปสู่สังคมที่ร่มเย็นเป็นสุขเสมอมา

3.4 การเรียนรู้สู่กระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนชายแดนใต้ แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. การจัดการความขัดแย้งโดยองค์กรท้องถิ่นที่มีอยู่ ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการมัสยิด กลุ่มสตรีแม่บ้าน และกลุ่มงานทางด้านการพัฒนาชุมชน ซึ่งองค์กรที่กล่าวถึงนี้จะมีทั้งองค์กรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่ทุกองค์กรจะมีระบบการจัดการที่ชัดเจน เช่น ใครทำหน้าที่อะไรบ้าง มีผู้นำ (หัวหน้า) มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจน ซึ่งกฎเหล่านี้มีการตกลงรับทราบในหมู่สมาชิก เช่น ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎกติกาของกลุ่มที่กำหนดร่วมกัน หากมีการไม่ทำตามนั้น ก็จะมีการลงโทษโดยการปรับ หรือหากมีผู้ใดฝ่าฝืนกฎดังกล่าวก็จะมีจัดการตามข้อที่ตกลงที่ให้ไว้ร่วมกัน หากมีผู้ที่ขัดแย้งกันในเรื่องของการจัดการภายในองค์กร ผู้นำจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และสมาชิกจะร่วมกันหาข้อยุติ

2. การจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยโดยคนที่ชาวบ้านเชื่อถือ ในกรณีที่เกิดข้อขัดแย้งกันนอกกรอบองค์กร เช่น ข้อพิพาท ข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลที่ไม่ได้อยู่ภายในกลุ่มองค์กรข้อแรก การจัดการข้อขัดแย้งจะมาจากผู้อาวุโส หรือผู้ที่ชาวบ้านศรัทธาในหมู่บ้าน จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีเลิกแล้วกันไป กลับมาคืนดีกัน โดยจะใช้วิธีพูดคุยกันถึงสาเหตุของเรื่องที่เกิดขึ้น และอาจมีข้อตกลงร่วมกัน เช่น ฝ่ายที่ถูกมองว่าทำผิดไปจะต้องไม่ทำการเช่นนั้นอีก หรือมีการวางกติกาของการอยู่ร่วมกันเสียใหม่

3. การจัดการความขัดแย้งโดยการใช้กิจกรรมประสานใจ ได้แก่ การจัดการกิจกรรมผ่านกลุ่มองค์กร เช่น กลุ่มแม่บ้าน เป็นรูปแบบที่เกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว จะมีวิธีการที่จะทำให้คนที่ขัดแย้งกันหรือกลุ่มที่ขัดแย้งกันหันหน้าเข้าหากันได้ แม้จะไม่ค่อยสนิทเหมือนเช่นเดิม แต่ก็ไม่ได้ถึงขนาดที่จะเลิกยุ่งเกี่ยวกันไป การจัดการกิจกรรมต่างๆ มักเป็นงานรื่นเริง หรืองานเทศกาลต่างๆ ที่คนในหมู่บ้านทั้งหมดต้องเข้ามามีส่วนร่วมกันในการทำกิจกรรมนั้น

4. การจัดการความขัดแย้งด้วยการหยุดเรื่องขัดแย้งดังกล่าว โดยไม่กล่าวถึง แม้จะเป็นการไม่พูด ไม่แตะต้องประเด็นที่เคยขัดข้องหมองใจกันมาก่อน ทางชาวบ้านเองมองว่านี่คืออีกทางหนึ่งในการจะอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ได้ มีหลายกรณีมากที่เกิดข้อขัดแย้งขึ้นแต่ทุกคนในหมู่บ้านร่วมกันจะไม่พูดถึงอีกต่อไป เมื่อผ่านการจัดการข้อขัดแย้งในการไกล่เกลี่ยหรือในภาษาชาวบ้านที่ว่า “เคลียร์” กันแล้ว ก็ถือว่าต้องจบกันไปเลย ห้ามไม่ให้มีการรื้อฟื้นเรื่องนั้นขึ้นมาพูดถึงให้ผู้เกี่ยวข้องได้ขุ่นข้องหมองใจ

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. 2545. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กาญจนา แก้วเทพ. 2536. คู่มือทำงานแนววัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2547. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2551. ความรุนแรงกับการจัดการความจริง : ปิดตานีในรบกับสงคราม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2536. สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มิ่งมิตร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2546. (ต่าง) คิดในคอก (ตน) : ว่าด้วยวัฒนธรรมและวิธีคิด. กรุงเทพฯ : มติชน.
- นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า. 2549. โครงการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนในการระงับข้อพิพาทโดยการเจรจาไกล่เกลี่ยในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- _____. 2550. โครงการเสริมสร้างและพัฒนา
เครือข่ายยุติธรรมตาดีกาสัมพันธ์ 3 จังหวัด
ชายแดนภาคใต้ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ปิยะ กิจถาวร. 2551. โครงการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่าย
อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ.
นนทบุรี : กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
กระทรวงยุติธรรม.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543. กระบวนการและ
เทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประเวศ วะสี. 2537. ความหลากหลายทางชีวภาพกับการ
พัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา.
- _____. 2540. ประชาสังคม ทรรศนะนักคิดใน
สังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. 2540. ภาวะผู้นำ : ความเป็นไปในสังคม
ไทยและวิธีการแก้ไข. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2541. แผนแม่บทเพื่อการฟื้นฟู
ชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.).
- พระไพศาล วิสาโล แปลใน จอห์นแมคคอนเนล. 2549.
ศาสตร์และศิลป์แห่งการระงับความขัดแย้ง.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- รัฐติกานต์ ปันเปอะ. 2545. การจัดการแก้ไขความขัด
แย้งในชุมชนชนบทภาคเหนือ. เชียงใหม่ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัตติยา สาและ. 2544. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิก
ที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.).
- สนธยา พลศรี. 2540. เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนา
ชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2529. ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหา
และแนวการใช้เบื้องต้น. กรุงเทพฯ :
เจ้าพระยาการพิมพ์.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2544. โครงสร้างและพลวัต
วัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา. กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. 2543. กะเทาะสนิทกริช : วิถีชีวิตชาว
ใต้ตอนใต้. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุรางค์ จันทรวานิช. 2552. การวิเคราะห์ข้อมูลใน
การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. 2533. ความขัดแย้งการบริหารเพื่อ
ความสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ตะเกียง.
สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. 2541. ชุมชนเข้มแข็ง ทูทาง
สังคมของไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2534.
ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
อรุณ รักรธรรม. 2532. พฤติกรรมในระบอบราชการ.
กรุงเทพฯ : คณะรัฐประศาสนศาสตร์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น
ว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.).
- _____. 2544. วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัย
ชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนใน
การพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. 2538. วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติ
ของพลังที่สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ :
คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์. 2540. ระบบ
การศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและ
ข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย. กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อุ้นดา นพคุณ. โอวาท สุนทรนารักษ์ บรรณาธิการ. 2528.
การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการ
พัฒนาในการศึกษาการมีส่วนร่วมของ
ประชาชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สารมวลชน.
- เอนก นากะบุตร. 2545. กอบบ้านกู้เมืองด้วยพลัง
แผ่นดิน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
เพื่อสังคม.
- _____. 2533. จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและ
องค์การพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพฯ :
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฮาซัน หะยีมะเย็ง. 2551. มลายูกับรัฐไทยในมิติประวัติศาสตร์
และอารยธรรมกับการสร้างความเป็นธรรม.
ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์.